

Andrej Ivanuša

ZMAJI SO. PIKA!

V vsakem spodobnem fantazijskem filmu najdemo kakšnega. Zmaje poznajo Kitajci, Slovani, Germani, Kelti, Indijanci, Aboridžini, skratka vsa ljudstva na svetu. Zmaji torej morajo obstajati. So, definitivno so, v alternativnem, fazno zamaknjenem bajeslovnem svetu.

Neodvisni raziskovalci zmajev dracologi (zmaj, latinsko draco) ali zmajelogi (peritodrakologi) so raziskali vse pojavne oblike zmajev. A še vedno odkrivamo nove vrste. Na podlagi določenih skupnih lastnosti, so jih razvrstili v večje skupine. Predvsem so upoštevali habitat zmajev in njihove telesne oblike ter druge njihove morfološke lastnosti. Žal ni mogoče dobiti zmajeve krvi za DNK analizo, ki bi najbolje pokazala njihovo povezanost. V kolikor pa bi bila dosegljiva, je vprašanje, če je njihova biologija podobna naši. Nekatera pričevanja kažejo na to, da smo biološko kompatibilni, saj so znani primeri, da je zmaj človeku odstopil del svojega srca. Prav tako so znana pričevanja o sodelovanju človeka in zmaja v skupnih roparskih pohodih in prevarah, pa tudi o krvavih spopadih ljudi z zmaji. Vendar se v tem prispevku omejujem le na število znanih vrst in na njihovo razvrstitev. Drugi del prispevka pa zapolnjujejo spoznanja slovenskih peritodrakologov.

ZMAJSKE VRSTE

Tisti znanstveniki, ki sebe označujejo za »resne«, trdijo, da zgodbe o zmajih izhajajo iz najdišč skeletov dinosavrov in drugih izumrlih živali. Ljudje bi jih naj razumeli kot ostanke starodavnih zmajev. Človeška fantazija naj bi tako ustvarila čudovita bitja, ki v nekaterih primerih vsebujejo telesne dele različnih živali.

Po zadnjih znanstvenih spoznanjih »neresnih« peritodrakologov je na svetu več kakor 260 vrst zmajev. Zato so jih razvrstili v družine. Sam navajam latinska, slovenska in angleška imena skupin. Slednja sem priredil na podlagi člankov, ki so objavljeni na **dragon-wiki** (dragcave.wikia.com/wiki/Dragon_Sub-Types).

V veliko pomoč mi je bila še knjiga **Dragonology: The Complete Book of Dragons**, ki jo je napisal Ernest Drake alias Dugald Steer (Templar Publishing, 2003). Za zmaje na Slovenskem pa sem uporabil prispevke dr. Marka Freliha, kustosa v Slovenskem etnografskem muzeju in dr. Zmaga Šmitka iz knjige **Mitološko izročilo Slovencev** (Študentska založba, 2011).

Amphipteres (slov. **amfipteroni**, ang. Amphipters) - Ta vrsta zmajev ima kačasto telo od glave do repa. Ima par kril takoj za kratkim vratom. Nekateri imajo samo sprednji par okončin, ki so zelo kratke. Krila so lahko pernata, bolj podobna ptičjim, ali kožno-opna, bolj podobna netopirjevim.

Spelaeumes (slov. **votlinarji ali votlinski zmaji**, angl. Drakes ali DragonCaves) - To so majhni zmaji, velikosti običajnega psa in imajo rogovje. Za razliko od večjih vrst niso tako premeteni, zviti in inteligentni. Nimajo sposobnosti govora, so zelo mirni in nenapadalni, razen, če jih ne vzgojimo drugače. Sicer so krotki in jih je mogoče udomačiti, podobno kakor psa.

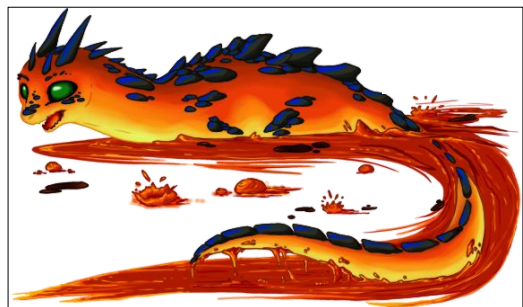
Orientales (slov. **vzhodnjaški zmaji**, angl. Eastern Dragons) - Ti zmaji imajo dolgo, kačasto telo, štiri okončine in so brez kril. Vendar pa mnogih virih kaže, da kljub temu zmorejo leteti. Vzhodnjaški zmaji so naklonjeni ljudem in večinoma simbolizirajo ravnotežje.

Kitajski zmaji so podobno kot naši domači, slovenski, povezani z vodo, deževjem, s poplavlami in viharji. Kitajski zmaj je absoluten gospodar neba. Zmaj predstavlja moč, stabilnost, srečo in blagostanje. Cesarji so že pred tremi tisočletji izbrali zmaja za svoj simbol, ki jih je povezal z nebeškimi silami. Njihova oblačila je krasil zlati zmaj, saj je razumel govorico bogov. Zato so ga vtaknili v horoskop in je po njihovem prepričanju edino bitje, ki prihaja iz bajeslovnega sveta. Leto 2012 je bilo v znamenju zmaja in trajalo od 23. januarja 2012 do 9. februarja 2013.

Najbolj prijazni so tradicionalni kitajski zmaji **lung**, sledijo jim nekoliko bolj poredni japonski bratrance **tatsu** in **ryu**. Oboji so bitja brez kril, z zavitim, luskastim telesom in štirimi kratkimi nogami z ostrimi kremplji. Imajo majhne glave, na katerih so brki, brada, velika ušesa in rogovi, skozi nosnice pa pihajo dim. Njihove oči so rdeče, cenijo nakit iz žada in v ustih nosijo biser, ki je v Kini sopomenka za

Ognjenokrilni amfipteron (ang. Firewing Amphiptere, lat. Amphipterus viperapennigus)

Rogati magmar (ang. Magma Drakes, lat. Spelaeumes magmaticus)

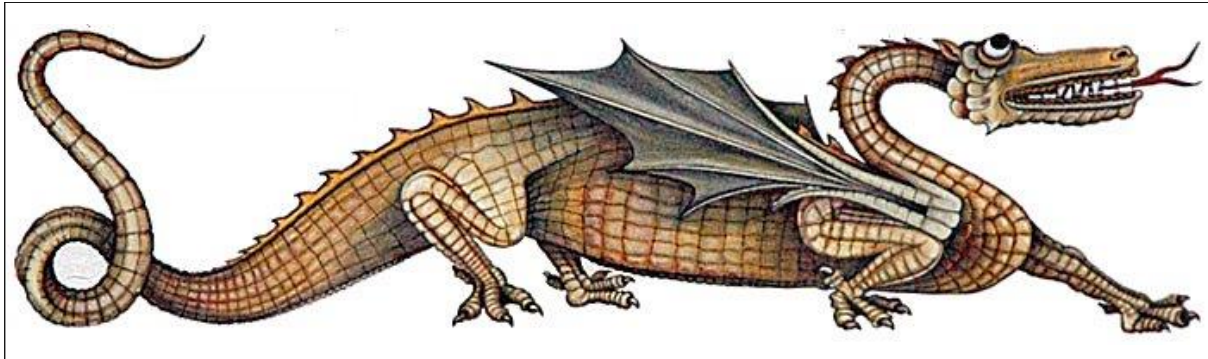

Tipičen kitajski zmaj (Draco orientalis).

Leviatan ali pozoj, tudi morska kača

modrost. Vsaka barva ima svoj pomen: črni zmaj nadzoruje jezera in rdeči reke, modri je dobrsrčen, rumeni se pogovarja z bogovi, beli prinaša nesrečo, saj je bela tamkaj barva smrti. Med kitajskimi in japonskimi zmaji so štirje opisani kot kralji in vsak vlada v svojem morju na zahodu, vzhodu, severu ter jugu.

Lintvern (*Draco serpens*), primerek s krili in dvema paroma okončin.
V to skupino spadata ljubljanski (*Draco serpens luwigansis*) in celovški zmaj (*Draco serpens viruneles*).

Serpentales (slov. **lintverni**, angl. Lindwyrms) - Tudi ti imajo kačasto in obsežno telo z enim ali dvema paroma okončin. Obstajajo primerki z in brez kril. Večina jih ne more leteti. Izjeme so le tisti, ki imajo dovolj velik par kril. Obstajajo tudi dvoglavi primerki. Tukaj še najdemo manjše primerke, ki so izrazito kačasti in so brez okončin. Pravzaprav so podobni kačam, le njihova glava je tipično zmajevske oblike.

Leviathanes (slov. **pozoji**, **leviatani**, **morske kače**, ang. Leviathans) - To so klasični, vodni zmaji. Včasih jim pravijo tudi morske kače. So precej podobni amfipteronom in lintvernom. Nekateri primerki so se posebej specializirali na svoje vodno okolje in ga ne morejo več zapustiti. Možno je, da za nekaj časa preživijo tudi na kopnem.

Humiles (slov. **činkarji**, **malenki**, angl. Pygmies) - To so majhni zmaji, ki dosežejo velikost mačke. Obstaja veliko različnih vrst. V bližnjem sorodstvu so si še z **bučinarji** (lat. Cucurbitae, angl. Pumpkin Dragons). Ob tem so znani še po tem, da so njihova jajca v celoti odporna na ugriz **vampirskih zmajev** (lat. Vampyruses, ang. Vampire Dragons). To sposobnost v celoti ali delno imajo le redki zmaji drugih vrst.

Occidentes (slov. **zmaji**, **evropski zmaji**, angl. Western Dragons) - To klasični zmaji, ki jih poznamo iz naših pričevanj in naseljujejo naše kraje. Imajo štiri okončine in par

Tipični afriški vivern (*Ambosides africanus*)

močnih kožno-opnih kril. Njihova bivališča so jame v katerih shranjujejo svoje zaklade. Vse vrste letijo. Pri tem je možno, da imajo dve, tri in celo več glav, nekako do sedem. Obstajal je tudi stoglavi zmaj Tifon, ki so ga poznali stari Grki.

Ambosides (slov. **viverni**, angl. Wyverns) - Podobni so našim klasičnim zmajem, razlikujejo se le po tem, da nimajo prednjih okončin. Pravzaprav so na prvi pogled videti kakor velike ptice.

Fabulicides (slov. **vilenjaki**, **vilinski zmaji**, angl. Faeries, Faes) - To so magični zmaji s krili in so velikosti običajnih insektov.

Levo: Fotografija predstavnika insektolikega magičnega zmaja (*Draco fabulis anisoptera*) na čudežni roži karikarniolis (*Caricarniolis magicus*). /foto Nell Fallcard/ * Desno: Tipičen veliki evropski zmaj enoglavec (*Draco occidentalis magnus*) v primerjavi s človekom (*Homo sapiens*).

SLOVENIJA, ZMAJSKA DEŽELA

Slovenija je po multidisciplinarnih raziskavah znanstvenikov dejansko dežela zmajev. Stara domača imena za zmaja so še **lintvern**, **zminj**, **drak**, **pozoj**, tudi **červ**. Najstarejši izraz zanj je **premog**, kar je po vsej verjetnosti izpeljanka iz glagola premagovati. A o tem kasneje! Pri nas je zmaj enkrat priljudno bitje, ki pomaga človeku in ponazarja večno življenje, drugič pa strašen stvor, ki se s človekom bojuje. Da zmaji dejansko domujejo v Sloveniji, dokazuje že zmaj, ki čuva most sredi Ljubljane. Seveda ni edini.

*Tam stoji, stoji velika vas;
na kon'c vasi je beli grad;
na kon'c gradu pa jezer globok;
notri je pa neguden červ;
neguden červ, lintvern hud.
/stara slovenska pesem/*

Zmaj iz skritega Zlatega jezera

Eden izmed bolj miroljubnih zmajev je tisti, ki pod goro Bogatin varuje svoj zaklad.

Njegov bližnji sorodnik ima podobno nalogo v Zlatem jezeru, ki se skriva nekje v eni izmed neznanih in dobro skritih dolin sredi Julijskih Alp. Je tudi eden izmed redkih sedmero-glavih evropskih zmajev (*Draco occidentalis septemcapitales*). Po pričevanju nekaterih raziskovalcev in popotnikov mu v gobcu srednje, torej četrte glave manjka en zob, kar ga dela občasno precej čemernega. Že pred ljudskim časom, torej v dobi velikanov, mu ga je izruval velikan z imenom Robavs. Potem ga je zabrisal proč tako silno, da je pristal na pobočju Jelovice. Da ta pričevanja držijo, ga je še danes mogoče videti tam. Lokalno prebivalstvo mu pravi Babji zob. Verjetno je zaradi naporene borbe potem zadremal in drema menda še danes. Mnogi proučevalci zmajev se bojijo, da bi ga kdo po nesreči prebudil. Menijo, da bi od jeze nad izgubljenim zobom tako zamahnil z repom, da bi se Alpe pogreznile vse tja do Mojstrane, vode iz Zlatega jezera pa bi zalile vse alpske doline.

Veliki evropski zmaj sedmeroglavec
(*Draco occidentalis septemcapitales*).

Sedmeroglavec iz Mrzle jame

Še o sedmeroglavem zmaju (*Draco occidentalis septemcapitales*) iz Mrzle jame pod Križno goro moramo kaj povedati. Najprej je sam kraljeval nad vsem ozemljem. Potem so se pritepli na njegovo lovišče ljudje od vsepovsod. Jasno, kot vsak skrben gospodar je zaščitil svoje posestvo in napadel vsiljivce. Nekaj dobrih mečevalcev se je spravilo nadenj in mu odsekalo šest glav. A z zadnjo je prosil usmiljenja. Poglavar človeškega plemena je pogojno upošteval njegovo prošnjo. Odredil mu je, da mora gričevnato pokrajino poravnati. Zmaj se

je res lotil dela in vse griče zložil na en kup. Ko je uredil prostrano dolino, je zaradi napora in prevelike izgube zmajske krvi poginil. Tako imamo Loško dolino, tisti kup gričevja pa imenujemo Snežnik.

Ljubljanski zmaj (*Draco serpentalis luwigansis*) varuje zmajski most.

Ljubljanski zmaj, zelenec

Vrnimo se k ljubljanskemu zmaju, ki spada v vrsto lintvernov (*Draco serpentalis luwigansis*). Menda je bil prava nočna mora za Jazona in Argonavte, ko so skušali priti z jezera čez Vrhniški klanec proti morju. No, Jazon je opravil to, kar pač mora vsak človeški mladenič v tem primeru. Po težki bitki je premagal zmaja. Ampak to ni edina verzija konca pošasti. Po drugi je za njegovo smrt kriv sveti Jurij. A žal nimam dovolj verodostojnih znanstvenih dokazov, ki bi preferirali eno ali drugo tezo o smrti ljubljanskega zmaja. Vsekakor že nekaj časa uspešno varuje Zmajski most čez Ljubljano. Ja, pa še v grb mesta so ga dali vrli Ljubljančani.

Postojnski zmaj

Postojnski zmaj (*Draco occidentalis plurimum*) je bil znan po svoji grozovitosti. Ne samo, da je bruhal ogenj, kadar se mu je zahotelo, temveč je tudi razgrajal naokrog in požrl vse, kar je dosegel. Predvsem mu je šla v slast tolsta, dobro rejena živina. Potem, ko se je nažrl, je odletel do reke Pivke in se tam nažlampa. To je povzročilo upad vodostaja reke. Ljudje so ga imeli vrh glave in dolgo časa iskali strokovnjaka, ki bi naredil konec nasilnemu zmaju. Našlo prebrisanega pastirčka Jakoba, ki je zmaju ponudil tele napolnjeno z negašenim

apnom. Ta ga je, jasno, v hipu požrl. Ko pa se je napil vode, se je pričela znana kemična reakcija gašenja apna. Njegovo zadnje rjovenje je bilo nepopisno glasno, saj so bile bolečine res hude. Z veliko muko se je poskušal postaviti na noge, a je zgrmel po tleh in ob padcu mu je počil trebuh. Telo se je še nekajkrat sunkovito streslo in z ostrimi kremplji je globoko prasnili po jamski steni.

Baje se še danes vidijo raze zmajevih krempljev. Ljudje so zvezli pošast iz jame in jo takoj odrli. Največji kos so obesili v vaški zvonik, iz najlepšega dela kože pa so odrešitelju naredili pastirsko torbo. Tudi sebi so nato sešili torbe in zato so Postojnčanom včasih rekli torbarji.

A moral je biti samica, saj je za njim ostalo vsaj eno jajce. Iz njega se je izvalil sedanji postojnski zmaj, ki občasno še rjove v globinah, vendar si ne upa na plan.

Žirovski Lintvern

Nad Tabrom, najstarejšim delom Žirov, je hrib Žirk. Po ljudskih legendarnih pričevanjih v Žirku prebiva hudobni zmaj Lintvern (*Draco serpentalis shirensis*). Lahko ga slišimo, kako pije vodo iz podzemeljskega jezera in čaka, da bo potres naredil luknjo, skozi katero bo prišel na plan in zalil dolino ter požrl vse lepe deklice. Tako se bo zmaj maščeval nad tistimi, ki so ga priklenili v črni podzemni svet.

Tja ga je spravila njegova hudobija. Nekoč je bil človek, a bil je slab do drugih ljudi. Imel je zmajevo srce, zmajeve roke, njegove oči so bile zelene kot kače in njegov jezik strupen kot meč. Mož, ki je postal Lintvern, je bil bogat, neznansko bogat in je imel nekje na Žirku svoj grad. Kako je tedaj postal zmaj? Saj ni postal! To je že bil! V neki črni, viharini in potresni noči, se je od teže lastne hudobije vdrl in pogreznil v brezno pod Žirkom. Kjer že dolgo in neprestano preži na svoj trenutek.

Prav zaradi takšnih grozodejstev so lintverni prišli v slovensko besedišče: »Žleht kot Litvern.«

A s tem pričevanj o zmajih še ni konec. Eno izmed teh pripoveduje, kako sta se v Vurberku na Štajerskem udarila kraljevič Kresnik in velika kača (verjetno *Draco serpentalis vurbergo*), na kar kaže tamkajšnji grb iz leta 1204. Drugo pravi, da je zmaj v gori Krim povzročal tresenje Barja. Naslednje govori o zmaju v idrijskem rudniku, ki je v ihti, ker so rudarji načeli njegov zaklad, odtrgal kos bližnjih Kobalovih planin. Četrto pa o Tržiču, ki je lahko nastal, ker je zmaj na Ljubelju povzročil tako močan potres, da je plaz zasul dolino. Tudi na Koroškem, na avstrijski strani, mesto Celovec straži zmaj, pravzaprav lintvern (*Draco serpentalis viruneles*).

BIOLOGIJA ZMAJEV IN DRUGA DEJSTVA

Slovenski peritodrakologi so zagotovo med najboljšimi na svetu. Le malo je krajev na Zemlji, kjer se lahko pohvalijo z zmajskim leglom. V zapisih iz 19. stoletja se omenja, da je na Štajerskem, nedaleč od Vurberka, zamočvirjena kotanja, kjer se je izlegel zmaj. Ta zmaj je potem moral biti bitko s Kresnikom, kot sem že omenil.

Pričevanja pravijo, da zmaj nastane iz kače, žabe ali celo iz velikonočnega pirha, medtem ko so Prekmurci prepričani, da se skoti iz krave. Obstajajo indici, da se izvali iz petelinjega jajca. Stara pričevanja na slovenskem pravijo, da ima star petelin čudno moč, da v sedmem letu izvali jajce, ki zleze v zemljo, nakar se iz njega izvali strašen zmaj. Ko se izvali iz jajca, se ob

Zmajsko jajce evropskega velikega zmaja, enoglavca (*Draco occidentalis magnus*).

njegovem kljuvanju iz jajčne lupine pojavijo potresi. Voda se iz odprtine izlije, povzroči poplavo in s seboj odplavi tudi na novo izvaljenega zmaja.

V knjigi Slava vojvodine Kranjske nam je Janez Vajkard Valvasor ohranil najstarejši zapis o zmajevih mladičih. Ko je obiskal presihajoči vrelec v dolini Bele med Logatcem in Vrhniko, so mu domačini povedali, da je globoko pod zemljo živel zmaj, ki je občasno bruhal vodo na površje. Skozi žrelo studenca so večkrat priplavali zmajevi mladiči in vrhniški poštar Hoffman je enega celo odnesel domov. Iz pripovedovanja očitvidcev je Valvasor zaključil, da je dozdevni zmaj verjetno neke vrste kuščar ali podzemni črv, ki se ga najde tudi drugje. V kolikor bi pomislili, da gre za belega ali črnega močerila ali človeško ribico, bi se morda tudi zmotili. Saj vemo, da je to žival mogoče najti le v Postojnski jami (pa ja de ...).

Nad krajem Kisovec v Zasavju so našli okamnelo zmajevo kri. O tem prav tako poroča Valvasor in nenavadno črno kamenje imenuje »premogova kri«. Sodobni geologi trdijo, da gre v resnici za antracit, metamorfno kamnino. Ampak menim, da se motijo, saj je beseda **premog** ena najstarejših slovenskih besed za poimenovanje zmaja.

Čemšeniška planina v Zasavju sodi med redke kraje na svetu, kjer so ljudje našli zmajeve sledi. Pravijo, da zmaj živi v notranjosti planine in včasih pogosto bruha vodo na površje. Ob tem s svojim delovanjem povzroča dolgotrajno deževje. Glede na zelo deževno leto, bi sklepali, da se je letos zelo potrudil. Še posebej se je razhudil leta 1866. Ko so nalivi ponehali, so domačini opazili na pobočju globoke brazde, ki so ostale kot sled zmajevih koničastih peruti.

PLAMENOMETALEC

Pričevanj na slovenskem je še nekaj, a žal presegajo velikost tega članka. O zmajih bi bilo mogoče povedati za več debelih knjig. Vsekakor pa moramo pogledati še eno zmajsko posebnost – bruhanje ognja.

Najbolj nenavadna lastnost zmajev je vsekakor bruhanje ognja. Peritodrakologi si še vedno niso enotni, kako ta biološki mehanizem točno deluje. Znano je le, da samo evropski zmaji (*Occidentes*) bruhanje ogenj.

Zmaji so vsejedci in zato imajo v gobcu dve vrsti zob. Prve ostre za trganje in žvečenje mesa in druge za mletje rastlin. Slednje bi naj uporabljali tudi za drobljenje skal in kamenja.

Grizenje kamenja je potrebno zato, da se v njihovem prebavnem traktu hrana še bolj zdrobi. Ob tem se lahko tvorijo kemične snovi, ki so potrebne za izdelavo zmajskega ognja. Ostanki hrane in prebavne kisline se kopičijo v drugem zmajskem želodcu. V tej mešanici se razvijejo bakterije, ki snovi dokončno predelajo. Pri fermentaciji se tvorijo plini, ki jih ljudje izpuščamo v obliki spahovanja ali prdenja. V prebavnem traktu zmajev se pri tem procesu tvori metan, ki ga zmaji shranjujejo v posebnem metanskem mehurju nad želodcem. Ta je preko sistema metanskih cevi in zaklopk povezan z brizgalnim izpustom v žrelu nad požiralnikom.

Največ se mnenja krešejo okrog načina vžiga plina. Po eni teoriji uporabi zmaj ostanke zmletega kremena med zobmi. Preprosto bi naj kresnil iskro s »šklepetanjem«
zob in izhajajoči plin bi se tako vžgal.

Nasprotniki menijo, da temu ne more biti tako, saj je jasno vidno, da zmaj le odpre gobec in iz njega z veliko silo bruhne močan plamen. Domnevajo, da ima zmaj neke vrste električni organ ob obnosni votlini. Z njim naj bi ustvaril električno napetost, ki omogoči preskok električne iskre ter vžig metana.

<<< >>>